

ZEVEN RUSSISCHE COMPOSITEN

Nadere toelichting bij het concert Russische meesters door Toonkunst Bussum op 9 december 2018

Zeven Russische componisten vertegenwoordigen in dit programma een kleurrijk palet aan Russische muziek, van Russische volksmuziek, (orthodox-)liturgische tot romantische en meer westers georiënteerde muziek.

MODEST MOESOROSKI opent het concert met de **OUVERTURE** uit zijn onvoltooide opera **CHOVANSTJINA (1873-1881)**, gecomponeerd in een tijd dat veel Russische kunstenaars zich bezighielden met hun nationale geschiedenis. Moesorski noemde Chovanstjina ('de affaire Chovski') een 'muziekdrama voor het volk', dat voor hem de 'vertegenwoordiger van het ware Rusland' was. Het verhaal gaat over de samenzwering van vorst Chovski tegen tsaar Peter de Grote en over het lijden van het Russische volk. Thema van de **OUVERTURE** is de zonsopgang boven de Moskwa Rivier. Musketiers die de wacht houden op het Rode Plein scheppen op over hun avonturen. In het vierde bedrijf vermaken Perzische slavinnen Ivan Chovski in zijn privé-vertrekken met een opwindende **PERZISCHE DANS**.

ANATOLI LJADOV was verzot op de droomwereld van volkslegenden: "Mijn ideaal is om het onaardse in de kunst te vinden. Kunst, het rijk van het niet-bestaande..., een sprookje. Geef me iets dat onwerkelijk is, en ik ben gelukkig." Als lid van de Liedcommissie van het Keizerlijk Geografisch Genootschap verzamelde hij volksliederen. Zes van zijn acht getoonzette **VOLKSLIEDEREN**, hier bewerkt voor dubbel blaaskwintet, zijn verspreid over het programma te horen. Het eerste klinkt als een Russisch-orthodox kerklied. In het vierde horen we de zacht gonzende klank van de mug, en in het vijfde de kwinkelende vogels.

DIMITRI BORTNANSKI vertegenwoordigt de liturgische kant van de Russische muziek. Plechtig en sereen is zijn **CHERUBIJNSE HYMNE NR. 7**. Hij was een autoriteit op het gebied van de Russisch-orthodoxe kerkmuziek, die hij, gevoed door zijn opleiding in Italië, verrijkte met westerse elementen, zoals meerstemmigheid. De Cherubijnse hymne werd als tweede onderdeel van de 'Goddelijke liturgie' traditioneel gezongen tijdens een processie. Al zingend wordt opgeroepen alle aardse zorgen uit te bannen.

Westerse invloeden komen bij **PJOTR TSJAIKOVSKI** nog sterker naar voren. Zijn melancholische **EERSTE STRIJKWARTET** is een mengsel van een westerse kwartettraditie en Russische folklore. Zo bevat het populaire tweede deel, **ANDANTE CANTABILE** een Russisch folkloristisch thema uit een populair Oekraïens volksliedje, dat begint met de woorden "Vanja zat op de sofa en rookte een pijp tabak." Het Andante, hier in orkestbewerking, wordt met gedempte instrumenten uitgevoerd en zou indertijd Tolstoj diep geraakt hebben. In zijn dagboek schreef Tsjaikovski: "Nooit in mijn leven voelde ik me zo gevleid, zo trots op mijn creatieve vermogens als toen Leo Tolstoj, zittend aan mijn zijde, luisterde naar mijn Andante terwijl de tranen over zijn wangen stroomden." Als 23-jarige conservatoriumstudent in St Petersburg schreef Tsjaikovski **AT BED TIME** voor koor en later met orkestbegeleiding. De tekst van het gedicht 'Gebed bij bedtijd' is afkomstig van de revolutionaire dichter Nikolaj Ogaryov. Ogaryov droomde over een vrije wereld, maar werd gearresteerd en verbannen. In zijn gedicht komt aan het slot de droomwens terug.

Een derde werk van Tsjaikovski betreft de **WALS** uit de opera **JEVGENI ONEGIN**, een 'salonromance' over afgewezen minnaars, jaloezie en een duel. Tsjaikovski hield van weelderige dansen, zoals de balscène aan het begin van het tweede bedrijf ter gelegenheid van de verjaardag van Tatiana. Het bal wordt geopend met een wals door koor en orkest. Het koor, aangenaam verrast op een 'militaire kapel' onthaald te worden, zingt dat dit een geweldig feest is. Alles loopt uit op een uitbundige apotheose.

Als veertiger en Russisch emigrant in Frankrijk verlangde **IGOR STRAVINSKY** weer terug te keren naar de Russisch-orthodoxe kerk, terug naar een symbolisch thuisland. In 1926 schreef hij vanuit een 'extreme spirituele behoefte' weer ter communie te gaan. Toen ontstonden ook zijn eerste religieuze composities, zoals het **PATER NOSTER**, bedoeld voor liturgisch gebruik. Hij wilde aanknopen bij de traditionele Russische kerkmuziek, in een traditionelere stijl dan de Italiaans getinte muziek van Bortnianski, met statische, sobere akkoorden en terugkerende melodelijnen op één of enkele tonen.

SERGEJ TANEJEV was pas 28 toen hij de **CANTATE JOHANNES VAN DAMASCUS** voor koor en orkest voltooide. Hij koos daarvoor een passage uit een gedicht van Alexei Tolstoj (achterneef van de grote schrijver) over het leven van de kerkvader Johannes Damascenus. Deze oosters-orthodoxe heilige mediteert vanuit het graf 'tussen angst en hoop' over de dood en de ontmoeting met God. Door de hele cantate klinkt de Russische begrafeniszang "Moge je rusten met de heiligen." Met zijn donkere kleuren en ingehouden, intense expressie heeft deze door en door Russische muziek de schoonheid van een Byzantijns icoon. In dit concert klinkt het eerste deel.

MICHAÏL GLINKA wordt vaak de 'vader van de Russische nationale muziek' genoemd. Maar na enkele buitenlandse reizen zei Glinka genoeg te hebben van Russische muziek en hij vertrok naar Parijs. Hij wilde wel volksmuziek schrijven met verschillende nationale karakters, als een soort folklore, ongeacht of dat nou Russisch, Hongaars of Spaans was. Zo ontstond **KAMARINSKAJA**, het laatste werk van dit concert. Van de er aan toegeschreven nationalistische bedoelingen wilde Glinka niets weten. Het was gewoon een orkestrale fantasie met een leuke vondst over twee Russische volksthemas die hij toevallig met elkaar verbond. In het bruiloftslied 'Uit het hooggebergte' hoorde hij een zelfde soort thema als in het Russische dansliedje 'Kamarinskaja'. Die verwantschap inspireerde hem tot het orkeststuk Kamarinskaja, louter voor het muzikale genot vanwege de Russische couleur locale: "... alleen mijn aangeboren muzikaal gevoel heeft mij geleid in de compositie van dit stuk, zonder ook maar enigszins te denken aan wat op bruiloften gebeurt, hoe onze orthodoxe bevolking feest viert, of hoe een dronkenlap 's avonds laat thuiskomt en op de deur klopt om te worden binnengelaten." Het begint met het langzame bruiloftslied en vervolgt met de snelle Kamarinskaja-dans, met een thema dat tientallen malen in allerlei variaties herhaald wordt. Het andere werk van Glinka, de **WALS-FANTASIE**, schreef hij enkele jaren eerder voor piano en orkestreerde hij later. Het heeft verrassende ritmes en een enigszins melancholische ondertoon. In het originele pianomanuscript schreef Glinka in de kantlijn: "Alles wat ik weet van liefde, is de pijn die het veroorzaakt!"

Lies Wiersema